

Dagmara Grajczak

"Ambasada RP w Moskwie 1921-1939", Marcin Kruszyński, Warszawa 2010 : [recenzja]

Słupskie Studia Historyczne 17, 302-305

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

sojusznika Władysława Hermana. Według K. Benyskiewicza „wasyłkowe krzywdy” odnosiły się jeszcze do czasów Bolesława Szczodrego. Autor jeden ze szkiełców poświęca też stosunkom polsko-czeskim, akcentując wątek usunięcia przez władcę czeskiego Brzetysława możnego Męciny oraz kasztelana zateckiego Bożeja, którzy ostatecznie po tułaczce mieli osiedlić się w Polsce pod opieką Władysława Hermana. Bożywój był zmuszony po śmierci swego ojca przyjąć wracających możnych. W opinii K. Benyskiewicza zrobił to pod wpływem namów matki, a siostry Hermana – Świętosławy. Jest to ciekawa uwaga, bowiem zastanawia stosunek czeskiej władczyni, córki Kazimierza Odnowiciela, do jej braci – władców polskich, w sytuacji zmiennie układających się stosunków polsko-czeskich w II połowie XI i na początku XII w.

W książce brakuje myśli przewodniej – mamy wrażenie, zwłaszcza w odniesieniu do ostatnich rozdziałów, przypadkowości wyboru prezentowanych zagadnień. Dodatkowo to odczucie potęguje brak zakończenia, podsumowania całości. Trzeba natomiast podkreślić, że Autor obok źródeł polskich sięgnął też do źródeł węgierskich, niemieckich i ruskich. Zagadnienia podejmowane w pracy były wprawdzie wielokrotnie rozważane, jednak Krzysztof Benyskiewicz dokładnie analizuje informacje źródłowe odnoszące się do omawianych postaci księżnych. Ciekawy jest też sposób ujęcia żon Piastów z XI i I połowy XII w.

AGNIESZKA TETERYCZ-PUZIO

* * *

Marcin Kruszyński, *Ambasada RP w Moskwie 1921-1939*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2010, ss. 366

W wyniku klęski militarnej trzech państw zaborczych, rewolucji w Rosji, a przede wszystkim walki zbrojnej samych Polaków i towarzyszących jej wysiłków na arenie międzynarodowej o uznanie prawa do niepodległości – naród polski odzyskał w listopadzie 1918 r. niepodległy byt państwowy. W takiej sytuacji utworzenie przez Polskę własnej służby dyplomatycznej, która byłaby w stanie spełnić zewnętrzne funkcje suwerennej władzy, należało do najpilniejszych zadań odrodzonego państwa. Najważniejsze były stosunki z państwami sąsiednimi. Bieg wydarzeń sprawił, że bardzo późno doszło do wymiany dyplomatycznych przedstawicieli między Polską a bolszewicką Rosją. Odpowiednie warunki zaistniały dopiero po podpisaniu traktatu pokojowego w Rydze 18 marca 1921 r., który w jednym z punktów przewidywał nawiązanie stosunków dyplomatycznych między oboma sygnatariuszami aktu i wzajemną wymianę przedstawicielstw dyplomatycznych. Jak się później miało okazać, placówka polska w Moskwie była jedną z najważniejszych, a zarazem najtrudniejszych misji dyplomatycznych okresu międzywojennego. Co prawda, relacje

polsko-radzieckie w latach dwudziestych-trzydziestych XX w. doczekały się licznych i pogłębionych studiów¹, ale do niedawna sprawy związane z funkcjonowaniem dyplomacji polskiej na Wschodzie pozostawały raczej poza głównym nurtem zainteresowań historyków². Dlatego należy z dużym uznaniem przyjąć ukazanie się monografii autorstwa Marcina Kruszyńskiego, poświęconej funkcjonowaniu polskiej placówki w Moskwie w latach 1921-1939. Warto zaznaczyć, iż jest to pierwsza poważniejsza próba przedstawienia działalności tej misji w dwudziestoleciu międzywojennym, choć ambasada polska w ZSRR, w czasie II wojny światowej, została opisana w książce Beaty Szubtarskiej³. Obie prace świetnie się uzupełniają, ukazując historię ciągłych zmagania o polskie interesy na Wschodzie.

Praca Kruszyńskiego stanowi poprawioną wersję jego rozprawy doktorskiej, która zdobyła pierwsze miejsce w konkursie im. Władysława Pobóg-Malinowskiego na „Najlepszy debiut historyczny roku 2008”. Autor jest absolwentem Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, pracuje obecnie w Oddziałowym Biurze Edukacji Publicznej lubelskiego Instytutu Pamięci Narodowej. Pomimo młodego wieku może uchodzić za doświadczonego badacza, za czym przemawia jego kilkadziesiąt artykułów, recenzji i wystąpień na konferencjach naukowych. W swoich pracach skupia się na kontaktach polskich ze Wschodem, a więc recenzowana książka jest rodzajem podsumowania dotychczasowych dociekań.

Za główny cel autor postawił sobie ukazanie dziejów polskiej placówki dyplomatycznej w Moskwie jako instytucji: jej ustanowienie i likwidację, prezentację kierownictwa i jego roli odegranej w całości kształcie polsko-radzieckich stosunków politycznych, a także analizę życia codziennego pracowników przedstawicielstwa. Przyjęte w tytule rozprawy cezury 1921-1939 wyznaczają czasowe granice funkcjonowania polskiej placówki dyplomatycznej w ZSRR w dwudziestoleciu międzywojennym, tj. od momentu utworzenia placówki do chwili jej likwidacji. Pewną wątpliwość może budzić sam tytuł. Polska placówka w Moskwie uzyskała status ambasady dopiero w 1934 r., wcześniej była poselstwem. Być może właściwsze byłoby użycie określenia „placówka dyplomatyczna”, adekwatnego do całego omawianego okresu, lecz takie uogólnienia są spotykane i akceptowane w historiografii.

¹ Należy tu przede wszystkim wyróżnić prace Wojciecha Materskiego, Adolfa Juzwenki, Mariana Leczyka, Stanisława Gregorowicza, Andrzeja Skrzyпка i Jerzego Kumanieckiego.

² W ostatnim okresie ukazało się jednak kilka wartościowych publikacji pozwalających wierzyć, iż problematyka ta cieszy się coraz większą popularnością. Warto tu wspomnieć o pracy będącej pokłosiem międzynarodowej konferencji w Charkowie w 2010 r.: *Polska dyplomacja na Wschodzie w XX-początkach XXI wieku*, red. H. Stroński i G. Seroczyński, Olsztyn-Charków 2010. Zawiera ona artykuły kilkudziesięciu badaczy z Polski, Ukrainy i Rosji, poświęcone najnowszym ustaleniom z tego zakresu. Należy też wymienić artykuły: S.M. Nowinowski, *Zakończenie działalności ambasady i konsulatów RP w Związku Sowieckim jesienią 1939 r.*, „Zeszyty Historyczne” 2008, z. 164; M. Kornat, *Posłowie i ambasadorzy polscy w Związku Sowieckim (1921-1939 i 1941-1943)*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2004, nr 5. A także książkę: J.J. Bruski, *Między prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921-1926*, Kraków 2010. Ukazały się też interesujące zbiory dokumentów, poświęcone głodowi na Ukrainie w świetle dokumentów polskiego MSZ, opracowane przez Jana Jacka Bruskiego i Roberta Kuśnierza.

³ B. Szubtarska, *Ambasada polska w ZSRR w latach 1941-1943*, Warszawa 2005.

Monografia składa się z pięciu rozdziałów. W pierwszym z nich autor zaprezentował działalność polskiej placówki na tle stosunków polsko-radzieckich od jej powstania i powołania na kierownika ambasady (po długich i nerwowych negocjacjach) Tytusa Filipowicza, aż do (szczegółowo opisanej) jej likwidacji, oddającej atmosferę panującą w Moskwie we wrześniu 1939 r. Omówione też zostały sylwetki poszczególnych kierowników, będących w istocie *spiritus movens* tej placówki. Wiedza o nich jest ważna dla zrozumienia stylu działania urzędu.

Problematykę drugiego rozdziału stanowi organizacja i funkcjonowanie pracy ambasady. W tej części monografii autor przybliży strukturę zatrudnienia oraz obowiązki, jakie mieli do spełnienia urzędnicy/pracownicy na poszczególnych szczeblach. Trzeci podrozdział omawianej części, traktujący o stosunkach panujących między personelem moskiewskiej placówki, należy zaliczyć do jednego z ciekawszych fragmentów monografii. Określenie polskiej misji w Moskwie jako jednej z najważniejszych w okresie międzywojennym pozwala nam oczekiwać opisu „placówki wzorowej”. Jednak opisane warunki są dalekie od tego określenia. Jak trafnie napisano w angielskiej wersji zakończenia: „Przyjaźń i zawiść, miłość i zdrada, uczciwość i kłamstwo, nic co ludzkie nie było personelowi misji obce” (s. 280). Do tego należy dodać wszechobecny alkohol, na nadużywanie którego zwraca uwagę Kruszyński. Źródeł tej sytuacji szukać możemy w warunkach, w jakich przyszło pracować Polakom w Moskwie. Codzienne życie w stolicy ZSRR nie należało do najłatwiejszych. Rozłąka z domem i rodziną, trudne warunki bytowe, ciągła kontrola przez stronę radziecką, w końcu swego rodzaju szok, jakiego doznawano przechodząc z rzeczywistości polskiej do radzieckiej, wymuszały na ludziach szukanie sposobu na odreagowanie. Różnie bywało także z przygotowaniem do pełnionej funkcji kierowników placówki. Odnosi się wrażenie, że dopiero dwóch ostatnich szefów ambasady było w stanie w sposób kompetentny pokierować nią i zaprowadzić porządek w instytucji, w której potrafił panować „zepsuty kwietyzm i beżołowie” (s. 93).

Trzeci rozdział monografii to oficjalno-reprezentacyjna i sprawozdawcza działalność ambasady. Była to istota funkcjonowania poselstwa-ambasady. W tej części swojej rozprawy M. Kruszyński wprowadza czytelnika „na salony” i przedstawia atmosferę, która towarzyszyła spotkaniom polskich urzędników z partnerami radzieckimi. Przybliżone zostały także zasady protokołu dyplomatycznego. Wiele uwagi poświęcono wizycie w Moskwie Józefa Becka, wypełnionej różnego rodzaju oficjalnymi przyjęciami, oraz udziałowi placówki w organizacji wydarzeń politycznych i kulturalnych w pierwszej połowie lat trzydziestych. Przedstawione zostały także kontakty z korpusem dyplomatycznym akredytowanym w Moskwie oraz podróże urzędników ambasady po ZSRR.

W rozdziale czwartym autor omówił jedną z części składowych ambasady – wydział konsularny. Obok pracy konsulatu przedstawiono pracę wywiadowczą, która prowadzona była za pośrednictwem attachatu wojskowego i pozostałych pionów przedstawicielstwa. W dużym stopniu M. Kruszyńskiemu udało się – na podstawie akt Oddziału II Sztabu Głównego – poszerzyć ustalenia z pracy Andrzeja Peplńskiego o wywiadzie polskim w ZSRR. Autor monografii podał wiele nowych nazwisk i pseu-

donimów, a także afer polskiego wywiadu na tym wyjątkowo trudnym obszarze. Jego wywody potwierdzają wcześniej już formułowany wniosek, że w ZSRR podstawą do funkcjonowania Oddziału II był ścisły (i niełatwy) związek instytucjonalny z placówkami dyplomatycznymi, będącymi „przykrywkami” dla oficerów i agentów.

Rozdział piąty monografii został poświęcony polskiej sieci konsularnej w ZSRR. Konsulaty polskie na tym terenie pracowały w równie trudnych warunkach co ambasada, jeśli nie trudniejszych. Władzom radzieckim udało się odizolować polskie placówki od lokalnego społeczeństwa. W drugiej połowie lat trzydziestych pracownicy konsulatów byli już otwarcie nękani przez funkcjonariuszy służb specjalnych. W jednym z raportów z konsulatu w Charkowie możemy przeczytać: „Stworzono wokół nas taką atmosferę, że ludzie boją się nie tylko przychodzić do nas, ale rozmawiać i kłaniać na ulicy” (s. 242). W tej części monografii autor powraca do problemu działalności wywiadowczej, która była w dużej mierze argumentem uzasadniającym utrzymywanie konsulatów na terenie ZSRR. Ponieważ, jak słusznie uważa M. Kruszyński, każdy z tych urzędów stanowi temat na oddzielną rozprawę, rozdziału tego nie należy traktować jako pozycji w pełni wyczerpującej tę kwestię. Jest to jedynie zarys działalności tychże placówek, znacznie poszerzający wcześniejsze ustalenia Sławomira Nowinowskiego i Wojciecha Skóry⁴.

Omawianą pracę uzupełnia starannie przygotowany aneks, którego zawartość stanowią zestawienie osób zatrudnionych w poszczególnych placówkach polskich na terenie ZSRR oraz fotografie polskich urzędników.

Książka w ogromnej mierze opiera się na materiale źródłowym: głównie archiwaliach, źródłach drukowanych, prasie i relacjach pamiętnikarskich, co wymagało od autora monografii rzetelnych kwerend w instytucjach archiwalnych w Polsce (głównie AAN i CAW w Warszawie) oraz poza granicami kraju (Moskwa, Londyn). Dowodem naukowej docieklivosti oraz starannego podejścia do pracy są rozbudowane przypisy, które czynią z niej źródło cennych informacji dotyczących nie tylko polskiej placówki w Moskwie, ale także ówczesnych stosunków polsko-radzieckich, oraz dają wgląd w warunki życia w ZSRR w dwudziestolecie międzywojennym.

Rozprawa Marcina Kruszyńskiego *Ambasada RP w Moskwie 1921-1939* została napisana w sposób żywy i przystępny. Jest ona łatwa w odbiorze nie tylko dla znawców problematyki i okazuje się fascynującą lekturą. Z pewnością wejdzie ona na stałe do kanonu prac o stosunkach z Rosją i dziejach dyplomacji polskiej.

DAGMARA GRAJCZAK

⁴ S.M. Nowinowski, *Specyfika funkcjonowania polskich placówek dyplomatycznych i konsularnych w Związku Sowieckim (1936-1939)*, [w:] *Z dziejów polskiej służby dyplomatycznej i konsularnej. Księga upamiętniająca życie i dzieło Jana Nowaka-Jeziorańskiego (1914-2005)*, red. J. Faryś, M. Szczerbiński, Gorzów Wielkopolski 2005; W. Skóra, *Służba konsularna Drugiej Rzeczypospolitej. Organizacja, kadry i działalność*, Toruń 2006.